

СИМВОЛИЧКЕ КЊИГЕ ЕНГЛЕСКЕ ЕПИСКОПАЛНЕ ЦРКВЕ СА ПРАВОСЛАВНОГ ДОГМАТСКОГ ГЛЕДИШТА

(Наставак)

б) О ЕВХАРИСТИЈИ

Протестантски карактер, али не у толико јасно израженој форми као напред наведени став, носи и трећи део XXVIII члана. Изложено овде учење о објективном присуству тела и крви Христове може се правилно схватити и протумачити ако упоредимо „Articles of Religion“ у редакцији из 1571 године с ранијим исповедањима. Док је у свима уставима (formularies) из времена Хенриха VIII учење о објективном присуству јасно и категорички било засведочено,¹ дотле у одговарајућем XXIX члану Едуардова исповедања из 1553 године ово се учење категорички одбаћивало. Тај члан је био састављен у чисто реформаторском духу и у њему је, између осталог, стајало: „нико није дужан да верује или признаје реално и телесно присуство тела и крви Христове у евхаристији“.² У редакцији из 1563 године ове речи су биле изостављене и место њих ми сада читамо ове: „Тијело се Христово даје, прима и једе у вечери само на небески и духовни начин. Средство пак којим се прима и једе тијело Христово у вечери јесте вјера“. Прве речи овога навода, изгледа, дају основ за утврђивање објективног присуства тела Христовог, јер речи „даје се и прима“ већ претпостављају постојење присуства тела Христовог, пошто се иначе оно не би могло давати и примати. Али одмах следеће речи знатно смањују вредност и овога основа, јер се и овде има у виду само последица једења тела Христовог, пошто се управо за ово спасоносно једење, као неопходно средство, јавља вера.³ Међутим, у контексту се говори не о спасоносном једењу тела Христовог, него уопште о примању и једењу Христовог тела. Што се тиче израза да се тело Христово једе „само на небески и духовни начин“, очигледно садржи у себи чисто

¹ Gibson, The Thirty-nine Articles, p. 641, cf. П. Лепорский, op. cit. стр. 32.

² Hardwick, Articles, pp. 329, n. 6, 330, cf. А. Рождественский, op. cit., стр. 292.

³ И. Соколовъ, op. cit., стр. 38.

реформаторску доктрину о духовном једењу тела Христовог вером. Истина, аутор трећег дела XXVIII члана, епископ Edmund Guest, каже да се тим речима није имало у виду да се „искључи присуство тела Христовог из тајне, него само грубост и чулност у примању њега од стране верних“,¹ али ипак овај део члана даје подједнаку могућност и за одрицање реалног присуства.

У тумачењу члана XXVIII, уколико он садржи учење о објективном присуству тела и крви Христове, православни се богослови не слажу потпуно међу собом. Док П. Лепорски и И. Соколов, као што смо видели, допуштају тумачење више у субјективно-протестантском духу, дотле А. Рождественски не искључује тумачење у католичком духу. Израз „само на небески и духовни начин“, по мишљењу А. Рождественског, подједнако може да означаје: а) субјективно-идеално (*per contemplationem fidei*) присуство тела Христовог у евхаристији које је признавао Цвингли, б) субјективно-реално, тј. динамичко (*virtute*) — Калвиново и в) објективно-реално (супстанционално) — лутеранца и католика. А. Рождественски прихвата католичко тумачење зато што се поменути израз може односити колико на унутрашњи акт примања или усвајања, толико и на спољашњи или акт саопштавања тела Христовог („даје се, прима и једе само на небески и духовни начин“) и што католичко гледиште не искључује да се начин присуства тела Христовог у евхаристији може разумети у духовном и небеском смислу. Што се тиче учења члана о вери као средству (*medium*) за примање и једење тела Христовог, што изгледа искључује разумевање члана у смислу објективног присуства тела Христовог у евхаристији, то прави смисао овога учења, по мишљењу А. Рождественског, даје енглески текст члана. Док латински текст члана у редакцији из 1563 године означава духовно примање тела Христовог и примање кроз веру једном истом речју *accipitur*, дотле члан из 1571 године преводи наведени термин у првом случају са „to take“, у другом — „to receive“, разликујући на тај начин два посебна акта у примању тела Христовог: акт спољашњег примања онога што се даје у тајни и акт

¹ The Church Quarterly Review, vol. LX (January 1893), p. 641, cf. П. Лепорский, *op. cit.*, стр. 35.

унутрашњег примања. Први акт је објективни, тј. независни од стања причасника (ма да духовни услед непостижности начина присуства онога што се даје у тајни); други — субјективни, уколико зависи од вере причасника.¹

Разно тумачење XXVIII члана дају и енглески богослови. Тако, католички расположени Е. Ј. Bicknell тврди да текст овога члана у крајњем случају „не искључује могућности да се верује у истинитост присуства Господа у даровима“², и ако се сам, излажући католичко гледиште на тајну евхаристије, у своме коментару ослања не на текст члана него на сведочанство црквене старине.³ Према мишљењу Gibson-а, садашње речи исповедања „у најмању руку допуштају католичко тумачење“.⁴ Али с друге стране, на овај члан могу да се ослањају и они који исповедају јасно изражено субјективно (рецепционистичко) учење о евхаристији остајући у исто време лојални чланови Енглеске цркве. Зато протестантски расположени англикански богослови и тврде да њихово субјективно схватање изражава истинити и прави смисао тога члана.⁵

Поводом таквог разноликог тумачења XXVIII члана професор Н. Арсењев каже: „Јасно је, да се текст који допушта толико противречних тумачења не може сматрати као адекватно излагање црквеног учења. Или он има јасно изражену субјективно-протестантску тенденцију, што је неоспорно; — тада се он не може примити са православне и уопште са старо-црквене традиционалне тачке гледишта, јер светост евхаристије не зависи од расположења оних који је примају. Или је пак он толико нејасан, и при томе свесно нејасан и неодређен, да се може тумачити и у објективном и субјективном смислу; — тада он не може да заузме место у званичном излагању вере, иако он излази од помесне цркве, јер у таквом случају он претставља дипломатску формулу, а не исповедање вере“.⁶

¹ А. Рождественский, *op. cit.*, стр. 293—294.

² Е. Ј. Bicknell, *A theological introduction to the Thirty-nine Articles of the Church of England*, London. 1929, p. 480, cf. Н. Арсењевъ, *op. cit.* (ЕЛѣс, 1932, стр. 113).

³ Н. Арсењевъ, *op. cit.*, стр. 114.

⁴ Е. Gibson, *The Thirty-nine articles of the Church of England*, p. 646, cf. Н. Арсењевъ, *op. cit.*, стр. 113.

⁵ Н. Арсењевъ, *op. cit.*, стр. 114.

⁶ *Ibid.*, стр. 115—116.

Глава шеста

У вези са XXVIII чланом „Articles of Religion“, односно с учењем о присуству тела Христовога у евхаристији, стоји XXIX члан у коме се налази учење о односу благодети евхаристије према онима који недостојно приступају тајни. Тај члан на српскохрватском језику гласи:

„ О једењу тијела Христовога, и о томе да га непобожни не једу“.

Непобожни и лишени живе вјере ма да (како каже Августин) тијелесно и видљиво гризу зубима тајну тијела и крви Христове, ипак ни на какав начин не постају учесницима Христа. Него више једу и пију себи за осуду тајну или символ толике важности“.¹

Из упоређења наслова овога члана с његовим текстом види се њихово неслагање. Док се у наслову говори да непобожни не примају тело и крв Христову, дотле се у тексту каже да кроз примање евхаристичких елемената непобожни не постају „причасницима Христа“, а то није све једно. „Причешће Христом“ или „учешће у Христу“ на језику Светог Писма и старих отаца цркве значи најприсније општење са Христом које је доступно само онима који верују, и у евхаристији означава резултат достојног примања ове тајне (*salutaris effectus*, а не *res* само *sacramenti*). Значи текст члана садржи мисао о оправдању и сасвим се не дотиче питања о примању тела и крви Христове у тајни евхаристије од стране непобожних. Према томе, садржина члана даје неизмерно мање него што се обећава у његовом наслову: поричући могућност да неспособни могу бити „учесницима Христа“ члан ништа не говори, да ли они примају тело и крв Христову у евхаристији заједно с евхаристичким елементима или под видом истих. Овакав начин излагања често се налази у „Articles“ где се ћутањем обилази нека спорна тачка вероучења, а према којој се у свакој другој форми начела компромиса не могу применити. Таквом тачком се јавља у учењу о тајни евхаристије питање о присуству тела Христовога и као његова логична последица питање о односу благодети тајне према онима који јој недостојно при-

¹ Д. Јакшић, *op. cit.* (Весник С. ц., 1928, нов.-дец., стр. 735), и А. Рождественский, *op. cit.*, стр. 296.

лазе. Приликом анализе XXV члана било је указано како су вешто његови аутори обишли ове последње питање у излагању учења о тајнама, и то — кроз изједначење дејства тајне са њеном спасоносношћу. Исто видимо и у XXIX члану. Члан утврђује свима познату истину да непобожни не постају причасници Христа, тј. не ступају с Њим у унутарње духовно општење; али у исто време он не пориче него само прећуткује о примању од њихове стране тела Христова заједно са примањем евхаристичких елемената.¹ Дакле, текст члана допушта могућност таквог разумевања да грешници стварно примају тело и крв Христову, једу и пију их, али не постају кроз то учесници Христа. Ако се текст донекле може довести у склад с учењем о објективном присуству тела Христова у тајни евхаристије, то у својој целини члан ставља то учење у питање. Због овога се енглески богослови труде да докажу да примање тела и крви Христове не мора бити неопходна последица учења о објективном присуству.² „Ако је веза присуства и елемената такве природе, каже Gibson, да сви који примају спољашње елементе неопходно морају примити и унутарњи део, онда се може десити да и мишеви и птице приме тело Христово кад поједу каквим несрећним случајем део освећеног хлеба“.³ Наводећи оваква, по мишљењу православног религиозног мислиоца Хомякова, „бесмислена тумачења о односима св. тајни према стихијама и неразумним створовима“, ови енглески богослови заборављају истину, да „ова тајна постоји само у цркви и ради цркве, а не ради спољашњег света, ни за огањ, ни за неразумно биће, ни за трулеж, нити ради човека који није чуо за закон Христов“.⁴

Глава седма

Неодређеност англиканског учења о присуству тела Христова у евхаристији, изложеног у „Articles of Religion“ не отклања у потпуној мери ни чин „Communion“-а, који се налази у „Prayer Book“-у. Чин „Communion“-а⁵, према ми-

¹ А. Рождественский, *op. cit.*, стр. 297—299.

² П. Лепорский, *op. cit.*, стр. 43.

³ Gibson, *The Thirty-nine Articles*, p. 669, cf. П. Лепорский, *op. cit.*, с. 43.

⁴ А. Хомяковъ, *Полное собрание сочинений*, Москва, 1886, т. II, стр. 14—15.

⁵ „The Communion“ или „Holy Communion“ зове се литургија.

шљењу самих енглеских богослова, не претставља ништа друго него „покушај да се у националној цркви уједине како они који су тврдили, тако и они који су одрицали да су хлеб и вино, после освећења, тело и крв Христова“.¹ „Од шест места која се односе на учење о присуству Христовом у тајни евхаристије, каже Лепорски, ниједно не искључује разумевање како у једном тако и у другом смислу“.² О молитви освећења и њеном карактеру ми смо већ говорили. Овој молитви претходи припремна молитва коју свештеник клечећи пред олтарем чита гласно у име свих који желе да се причесте. У тој молитви се каже: „даруј нам, милостиви Господе, да једемо тело Твога милог Сина Исуса Христа и пијемо Његову крв, да би се наша грешна тела очистила Његовим пресветим телом, и наше душе умиле Његовом прескупоценом крвљу, те да би увек живели у Њему, и Он у нама“.³ На први поглед изгледа, да је овде засведочена вера у стварно присуство тела Христова у евхаристији, али и ова молитва не искључује њено разумевање у протестантском духу, ако упоредимо наведени садањи текст с редакцијом „Prayer Book“-а из 1549 године. У овој последњој, после речи: „да једемо тело Твога милога Сина Исуса Христа и пијемо Његову крв“, стајале су речи: „у овим светим тајнама“. Приликом ревизије „Prayer Book“-а 1552 године ове су речи биле изостављене што је олакшало разумевање ове молитве у протестантском духу.⁴

Исто тако компромисни карактер има формула коју изговара свештеник приликом раздавања светих дарова. Та формула у целини сада гласи: „Тело Господа нашег Исуса Христа, које је дано за тебе, да сачува твоје тело и душу за вечни живот. Узми и једи ово за успомену да је Христос умро за тебе, и храни се Њиме у срцу свом кроз веру са благодарношћу“, и: „Крв Господа нашег Исуса Христа, која је била проливена за тебе, да сачува твоје тело и душу за вечни живот. Пиј ово, за успомену да се Христова крв проли за тебе, и буди захвалан.“⁵ Нејасност ове формуле, нарочито

¹ The Church Quarterly Review, vol. LX, p. 322, cf. П. Лепорский, op. cit., 36.

² П. Лепорский, op. cit., стр. 36.

³ Англиканске литургије, српскохрв. прев., Лондон, 1920, стр. 36.

⁴ Н. Арсеньевъ, op. cit. (Елѣс, 1931, стр. 48).

⁵ Англиканске литургије, стр. 21.

неких њених израза, јавила се као резултат свесног компромиса између католичких и протестантских тенденција које су постојале у Енглеској цркви у времену стварања њеног вероучења. Садања формула је постала спајањем двеју формула које су историјски следовале једна за другом и налазиле су се у „Prayer Book“-у из 1549 и 1552 године. У редакцији „Prayer Book“-а из 1549 године, у којој је била задржана вера у реално и објективно присуство тела и крви Христове, ми налазимо само прву половину садашње формуле: „Тело Господа нашег Исуса Христа, које је дано за тебе, да сачува твоје тело и душу за вечни живот“ и „Крв Господа нашег Исуса Христа, која је била проливена за тебе, да сачува твоје тело за вечни живот.“ Приликом ревизије „Prayer Book“-а 1552 године када је под утицајем ултра-реформаторских тенденција из енглеске литургије била искључена свака мисао о трансупстанцијацији светих дарова, формула из 1549 године била је изостављена и замењена чисто протестанском која је гласила: „Узми и једи ово (this) за успомену да је Христос умро за тебе и храни се Њиме у срцу свом кроз веру са благодарношћу“ и „Пиј ово (this) за успомену да се Христова крв проли за тебе, и буди захвалан“. Ове речи сачињавају други део садашње формуле коју изговара свештеник приликом раздавања светих дарова. Обе наведене формуле биле су спојене у једну формулу приликом треће ревизије „Prayer Book“-а 1559 године што је и дало компромисни карактер постојећој формули.¹ По мишљењу А. Рождественског прва половина постојеће формуле само наводи на мисао о објективном присуству тела Христова у евхаристији а не садржи је безусловно у себи будући пре везана с њом традицијом која је установљена у току многих векова, јер је у формули само речено: „Тело... које је дано за тебе“ и „крв... која је проливена за тебе“, али није додато: „и који се сада дају или предлажу теби у тајни“ — „да сачува тебе за вечни живот“. Друга пак половина формуле сасвим јасно указује да евхаристичко свештенодејство има значај успомене.²

* Двосмислени карактер има и молитва захвалности која се чита после причешћа. „Свемогући и вечни Боже, каже се

¹ Н. Арсенијевић, *op. cit.* (Елліс, 1931, стр. 47—48).

² А. Рождественскиј, *op. cit.*, стр. 410.

у тој молитви, ми Ти најсрдачније благодаримо, што пристајеш (*dost vouchsafe*) да нахраниш нас, који ваљано примисмо ове свете тајне (*duly received these holy mysteries*), духовном храном прескупоценог тела и крви Твога Сина нашега Спаситеља Исуса Христа; и што тиме (*thereby*) нас увераваш (*dost assure*) у Своју благонаклоност и доброту према нама“...¹ Овај текст је позајмљен из друге Едуардове књиге (1552 г.), међутим је у првој Едуардовој књизи (1449 г.) стајало: „Свемогући и вечни Боже, ми Ти најсрдачније благодаримо што си благоизволео (*hast vouchsafed*) да нахраниш нас у овим светим тајнама духовном храном прескупоценог тела и крви Твога Сина, нашега Спаситеља Исуса Христа и што си тиме уверио (*hast assured*) нас који достојно примамо ове тајне (*duly receiving the same*), у своју благонаклоност и доброту према нама...“²

Одређено протестански карактер носи „Црна рубрика“ („*Black Rubrik*“) — примедба која стоји на крају чина „*Communion*“ - а и о којој ћемо опширније говорити доцније. „Црна рубрика“ осуђује обожавање (*adoration*) у евхаристији „каквог било телесног присуства Христовог природног тела и крви“ („*or unto any Corporal Presence of Christ's natural Flesh and Blood*“) или како је стајало у редакцији „*Prayer Book*“-а из 1552 године: „било каквог реалног и стварног присуства Христовог природног тела и крви“ („*or unto any real and essential presence of Christ's natural Flesh and Blood*“), „јер, каже се даље у рубрици, природно присуство нашега Спаситеља је на небу, а не овде...“ Редакција из 1552 године, као што се види из наведеног текста, искључивала је сваку мисао о објективном присуству тела и крви Христове у евхаристији. Што се тиче садање, мање радикалне редакције, која осуђује обожавање само „телесног присуства Христовог природног тела“, то и ова редакција, ван сваке сумње, стоји у противречности с православно-црквеним учењем о евхаристији.³

Одређеније, и могли бисмо рећи пре у католичко-традиционалном духу, излаже учење о тајни евхаристије мали катихизис, који се налази испред чина конфирмације у „*Pray-*

¹ *The Book of Common Prayer*, 1912, p. 315.

² А. Рождественский, *op. cit.*, стр. 405.

³ Н. Арсеневъ, *op. cit.*, (‘*Ελλην*’, 1932, стр. 118, 119 и 122).

er Book"-у. Поводом тајне „Вечере Господње“ („the Sacrament of the Lord's Supper“) у том катихизису између осталог читамо:

Question. What is the inward part, or thing signified?

Answer. The Body and Blood of Ghrist, which are verily and indeed taken and received by the faithful in the Lord's Supper“.

„Питање: Шта сачињава унутарњу страну (тј. битни значај) тајне?

Одговор: Тело и крв Христова, које у истини и стварно узимају и примају верни у вечери Господњој“.¹

Колико је нејасно, неодређено и противречно учење Енглеске цркве о Христовом присуству у евхаристији, изложено у њеним символичким књигама, сведочи и одлука судског комитета Тајног савета која се односи на то учење. Ова одлука донесена поводом брошуре Bennett-а 1870—1871 године има сада у Енглеској цркви силу закона. „Енглеска црква, каже се у тој одлуци, у својим члановима (религије), богослужбеној књизи и катихизису садржи и учи категорички да се за време Вечере Господње тело и крв Христова дају, примају и једу од стране верујућих причасника. Под овим она подразумева присуство Христа за време причешћа (in ordinatione) у души достојнога. Што се тиче начина овога присуства она ништа не тврди сем онога да се тело и крв дају, примају и једу за време Вечере само на небески и духовни начин и да средство помоћу кога се тело Христово прима и једе јесте вера. Црква не тражи од својих претставника признање ма каквог другог присуства које није (присуство) у души верујућег причасника“. Али „признање од стране духовног лица реалног, стварног и објективног присуства нашега Спаситеља у тајни светог причешћа, на олтару, под видом (form) хлеба и вина, није било учење противно члановима и богослужбеној књизи и не може да дâ повода за судско ислеђење“ (Sheppard v. Bennett, L. R. 4. P. C. 371; 41 L. J. Eccl. 1; 26 L. T. 923; 20 W. R' 804).²

(Наставиће се)

Ф. Рајевски

¹ The Book of Common Prayer, 1912, p. 353.

² Преображенский, op. cit., стр. 309.